

# SVENSKA RUNSTENAR OM FÄRDER ÖSTERUT.

Ett bidrag till vikingatidens historia

av

OSCAR MONTELIUS



amfärdseln mellan Sverige och länderna på andra sidan Bottniska viken och Östersjön är urgammal. Redan för flera tusen år sedan kan denna samfärdsel spåras.

Långt före stenålderns slut, mera än två tusen år före vår tideräknings början, voro svenskar bosatta i Finland,<sup>1</sup> och vid samma tid var förbindelsen mellan vårt land samt trakterna kring Ladoga och söder om Finska viken av en betydelse, som man först på sista tiden begynt att förstå.<sup>2</sup>

Under de två sista årtusendena före Kristi födelse fortforo dessa förbindelser. I de ryska Östersjö-provinserna liksom i Finland har man nämligen funnit många arbeten, vilka visa så stor likhet med dem i Sverige, att något tvivel om deras härkomst från den Skandinaviska halvön ej kan finnas.

Även under den äldre järnåldern, under århundradena närmast före och efter Kristi födelse, var beröringen mellan folken i denna del av norra Europa livlig. Våra förfäder och deras germanska stamfränder på andra sidan Östersjön utövade då ett starkt inflytande på de finska och med dem beslägtade stammar, som bodde i de västra delarna av det nuvarande Ryss-

<sup>1</sup> Montelius, *När kommo svenskarna till Finland?* i *Finsk tidskrift*, 1898, sid. 81 följ. — Se *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, 20:1, sid. 71.

<sup>2</sup> Oscar Almgren, i *Fornvännen* 1906, sid. 117; 1917, sid. 113 följ. — Dessamma, *Några svensk-finska stenåldersproblem*, i *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, 20:1, Stockholm, 1914.

land. Detta visar sig bland annat däri, att de finska folken vid denna tid ur sina germanska grannars språk upptogo en stor mängd ord, vilka ännu fortleva i de finska språken, och på ett underbart sätt bevarat den form, vari de för två tusen år sedan lånades från germanerna.<sup>1</sup> Talrika fornsaksfynd både i Finland och i Östersjö-provinserna vittna om, att germanerna vid nämnda tid bott icke endast i Finland utan även i länderna söder om Finska viken.<sup>2</sup>

Sedan de i Nordtyskland från urminnes tid levande germanerna ett par hundra år efter vår tideräkning början utvandrat för att söka sig nya bostäder i det romerska rikets länder, och slaverna utbrett sig över norra Tysklands genom utvandringen folkfattiga slätter,<sup>3</sup> kunde visserligen något inflytande från söder om Östersjön boende germaner på länderna öster om detta hav ej längre komma i fråga. Men skandinavernas betydelse för dessa länder blev under det första årtusendets sista århundraden större än någonsin.

Svenskar lade då grunden till det ryska rike, som en gång skulle bliva så mäktigt,<sup>4</sup> och svenskar bosatte sig på många ställen i det nuvarande Ryssland.

Den ryska krönikeskivaren Nestor,<sup>5</sup> en munk i Kijef, som

<sup>1</sup> Vilhelm Thomsen, *Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske* (Kjöbenhavn, 1869). — Se *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, 20:1, sid. 71.

<sup>2</sup> Montelius, *Sur le premier âge du fer dans les provinces baltiques de la Russie et en Pologne*, i *Compte rendu du Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques*, Budapest 1876 (Budapest, 1877), sid. 481. — Densamma, *Minnen af en germansk befolkning i Polen och de ryska Östersjö-provinserna under århundradena närmast efter Kristi födelse*, i *Fria ord. En samling uppsatser utgifna af Publicistklubben* (Stockholm, 1878), sid. 87 följ.

<sup>3</sup> Montelius, *Die Einwanderung der Slaven in Norddeutschland*, i *Correspondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, 1899, sid. 127; — jfr 1900, sid. 113.

<sup>4</sup> Vilhelm Thomsen, *Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna*. Översatt av Sven Söderberg, jämte tillägg av Hans Hildebrand. N:o 30 av *Ur vår tids forskning* (Stockholm, 1882).

<sup>5</sup> Visserligen hava några ryska författare betvivlat riktigheten av denna Nestors berättelse, men även i Ryssland har man i senare tid funnit, att Nestors skildring i allt väsentligt är riktig.

levde under den senare hälften av 1000-talet, berättar nämligen följande om varjagerna, det är svenskarna:<sup>1</sup> "År 6367 (efter världens skapelse, det är 859 efter Kr. föd.) kommo varjagerna över havet och togo skatt av tsjuderna och slaverna, av merrerna och av vesserna och av krivitsjerna. — År 6370 (862 efter Kr. föd.) förjagade de varjagerna över havet, gävo dem ingen skatt och begynte regera sig själva, men det gick illa med rättsväsendet, släkt reste sig mot släkt, det blev split mellan dem, och de begynte att föra inbördes krig. De sade då till varandra: "Låt oss söka oss en furste, som kan regera över oss och döma vad rätt är". Och de gingo över havet till varjagerna, till russerna,<sup>2</sup> ty så kallades dessa varjager, liksom andra kallades sviar, andra nurmanner, andra anglianer och andra goter. Och tsjuderna, slaverna, krivitsjerna och vesserna sade till russerna: "Vårt land är stort och fruktbart, men det finnes ingen ordning där; så kommen då för att härskas över oss". Och tre bröder med sitt följe utvaldes, och de togo hela rus med sig, och de kommo. Och den äldste, Rurik, satte sig ned i Novgorod, den andre, Sineus, i Bjelo-Jesero och den tredje i Isborsk, han hette Truvor. Efter dessa varjager fick det ryska riket namn, nämligen novgoroderna. Dessa äro de novgorodska folk av varjagisk ätt; förr voro novgoroderna slaver. Efter två års förlopp dogo Sineus och hans broder Truvor. Rurik övertog då regeringen och utdelade städer till sina män,

<sup>1</sup> Ännu i slutet av det 16:de århundradet begagnas uttrycket varjager för att beteckna svenskar. I den novgorodska krönikan för denna tid heter det nämligen om svenskarna under Pontus De la Gardie: "Varjager, som också kallas sviar".

<sup>2</sup> Svenskarna kallas ännu av finnarna "ruotsi", samma ord som "rus". — Finska forskare hava uttalat den åsikten, att med de av Nestor omtalade russerna skulle menas de svenskar, som redan då satt sig i besittning av Karelen, samt att det hav, över vilket varjagerna gingo, icke skulle hava varit Östersjön utan Ladoga, på vars västra och norra kuster Karelen ligger. J. R. Aspelin, *Erik Emundsson i Österled och ryska rikets grundläggning, Opuscula archaeologia Oscari Montelio septuagenario dicata* (Stockholm, 1913), sid. 359. — Om "varjagerna" se: Stan. Rozniecki, *Varægiske minder i den russiske heltedigting* (Kjøbenhavn, 1914).

åt en gav han Polotsk, åt en annan Rostov och åt en tredje Bjelo-Jesero. Och i dessa städer äro varjagerna invandrade; de förra invånarna voro i Novgorod slaver, i Polotsk krivitsjer, i Rostov merer och i Bjelo-Jesero vesser<sup>1</sup>.

Såsom bevis på det starka nordiska, hufvudsakligen svenska, inflytandet i Ryssland vid denna tid har man med skäl anfört det märkliga förhållandet, att under de två århundradena närmast efter Rurik större delen av de män, som nämnas i den ryska historien, hava rent nordiska namn, vilka med lätthet igenkännas, oaktat den förvrängning för vilken de i den slaviska krönikan varit utsatta. Så hava nästan alla de fullmäktige, som å de ryska storfurstarna Olegs och Igors vägnar åren 912 och 945 afsluta freder med den grekiska kejsaren, namn vilkas nordiska härkomst är omisskännlig. De nämnda storfurstarna, av vilka Igor var son till Rurik, hade själva svenska namn, ty Oleg är detsamma som Helge<sup>2</sup> och Igor är Ingvar. Såsom prov på de nyssnämnda fullmäktiges namn kunna anföras: Karl, Inegeld, Ivor, Vuefast, Uleb, Bern, Schigobern, Turbern, Grim, Kol, Sven och Gunnar.<sup>3</sup> Alla dessa namn möta oss på svenska runstenar från vikingatiden.

Den lifliga förbindelsen mellan Ryssland och Sverige fortfor ända till mitten av det 11:te århundradet, till den med en dotter av Olof Skötkonung förmälda storfursten Jaroslafs tid. Efter dennes död (1054) började förbindelsen med vårt land att avtaga, och slaverna fingo nu övertikten i Ryssland.

På den ryska tronen sutto dock ända till 1598 tsarer, som på fädernet ledde sin härkomst från Rurik.

\* \* \*

För nära trettio år sedan fäste jag uppmärksamheten på

<sup>1</sup> Polotsk ligger vid Düna, ej långt från den trakt, där avståndet mellan Düna och Dnjepr är minst; Rostov ligger sydväst om Jaroslav, Bjelo-Jesero vid sjön Bjelosero öster om Onega och Isborsk söder om sjön Pejpus.

<sup>2</sup> Det redan vid denna tid i Ryssland förekommande kvinnonamnet Olga skrives av de byzantinska författarna Elga, således endast genom frånvaron av det så lätt försvinnande H skiljande sig från det svenska namnet Helga.

<sup>3</sup> Karl, Ingjald, Ivar, Vifast, Ulf, Björn, Sigbjörn, Torbjörn, Grim, Kol, Sven och Gunnar.

det märkliga förhållandet, att man just i närheten av de städer, vilka av Nestor omtalas såsom tagna i besittning av varjagerna, funnit en mängd gravar, innehållande vapen och prydnader av svenskt ursprung.<sup>1</sup>

De många fynd från vikingatiden, som man under de senaste fyra årtiondena gjort såväl i Sverige som i Ryssland, hava givit oss närmare kännedom om den livliga förbindelse, vilken då ägde rum mellan Sverige och länderna österut.<sup>2</sup>

Isländska sagor och andra skrifter samt många runstenar hava också mycket att förtälja om skandinavernas, särskilt svenskarnas, färder till länderna öster om Bottniska viken och Östersjön, dels som handlande, dels som krigare.

Skillnaden mellan köpman och viking kunde för övrigt vara ringa nog. Ej sällan hände det, att samma man ena dagen uppträdde som fredlig handelsman och den andra som härjande fiende. Flerstädes omtalas, att då köpmännen kommo till ett främmande land, överenskommo de med invånarna om "köpstämman", frid under en viss tid för idkande av handel; efter denna tids förlopp betraktade man varandra som fiender. Så förtäljer Snorre i Olof den heliges saga om några norrmän, som seglat till Bjarmaland, vid Vita havet, med allehanda varor för att handla, huru de lade till vid köpstaden, och köpstämman börjades; alla som hade något gods fingo fullt upp med gods igen. "När köpstämman var ändad, höllo de ut efter ån Vina (Dvina), och friden med landets folk var då uppsagd". De gingo ock sedan i land för att plundra på ett heligt ställe, där mycket skatter förvarades. Dessa rövades, och det lyckades norrmännen att komma undan med sitt rika byte. Det bör tilläggas, att den ena av dem företagit färden på uppdrag av konung Olof, och att konungen skulle hava hälften i allt vad han förvärvade på färden.

<sup>1</sup> Montelius, *Sveriges hednatid samt medeltid* (till 1350), första delen av *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar* (Stockholm, 1877), sid. 255.

<sup>2</sup> T. J. Arne, *La Suède et l'Orient*, i *Archives d'études orientales*, 8 (Uppsala, 1914).

Huvudsakligen på två vägar drogo svenskarna till den andra kusten av Östersjön och sedan vidare åt öster och söder.

Den ena vägen gick runt Domesnäs, Kurlands nordligaste udde, till Dünaflo den. Sedan följde man denna flod förbi Polotsk till den trakt, där man lätt kan komma över till Dnjepr, vilken man därefter gick utför, tills man nådde Svarta havet. På denna väg var det, som nordborna vanligen färdades till Konstantinopel, där många av dem, som "våringar", gingo i kejsarens tjänst.

Den andra vägen gick över Finska viken, Neva, Ladoga, samt uppför floden Volchow till den vid sjön Ilmen belägna, av Nestor omtalade, staden Novgorod.

Från denna stad, äldre än det vid Volga belägna Nischnj-Novgorod, kunde man jämförelsevis lätt komma till Volgas övre lopp. På stranden av denna mäktiga flod möttes svenska och arabiska köpmän, liksom ännu i våra dagar europeiska och österländska vid samma flod, på Nischnj-Novgorods marknad, utbyta sina varor.<sup>1</sup>

\*

\*

\*

Redan i början av 800-talet — troligen än tidigare — kommo män från Sverige till Konstantinopel. Man har nämligen i frankiska årsböcker en berättelse om en beskickning från den byzantinske kejsaren Teofilos till den vid nämnda tid regerande frankiske kejsaren Ludvig den fromme, vilken beskickning åtföljdes av några män, som sade sig höra till ett folk vid namn "rus" och hava kommit såsom sändebud från sin konung till den byzantinske kejsaren, men nu ville med kejsar Ludvigs hjälp återvända till sitt fädernesland, emedan den väg, på vilken de kommit till Konstantinopel, ledde genom

<sup>1</sup> Om denna handel mellan nordborna och araberna har man en i många avseenden märklig berättelse av en arab Ibn-Fosslan, som på kalifens befallning i början av 900-talet färdats uppför Volga för att studera dessa förhållanden. Montelius, *Högsättning i skepp under vikingatiden*, i *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 6:te bandet, sid. 152.

barbariska folks länder, där de ej utan stor fara kunde färdas. Den frankiske kejsaren fann, att de hörde till svearnas folk.

Om också Dnjepr-vägen till Svarta havet i början av 800-talet — liksom även i därpå följande tid — var förbunden med stora faror, begagnades den dock under nu i fråga varande period så ofta av våra förfäder, att forsarna i Dnjepr vid mitten av 900-talet hade svenska namn. Dessa namn hava blivit bevarade åt oss i ett av den byzantinske kejsaren Konstantinos Porphyrogenetos under åren 949—952 författat arbete.<sup>1</sup>

Från Dnjeprs mynning gick färden vidare antingen, såsom redan nämnts, till Konstantinopel eller till Svarta havets kuster.

Ett par gånger bevisade nordborna både sin djärvhet och sina goda geografiska kunskaper därigenom, att de från Svarta havet seglade in i Asovska sjön och sedan uppför Don till det ställe, där denna flod gjort en stor bukt mot öster och kommit ej långt från den mot väster sig böjande Volga. Här drogo de sina fartyg över land från Don till Volga, varefter de seglade utför den sistnämnda floden till Kaspiska havet, där man på länge ej sett någon fiende. Lastade med det rika byte, som de gjort på detta havs stränder, återvände sedan nordborna till Svarta havet samma väg som de kommit.

\*

\*

\*

Vi skola nu omnämna några av de många svenska runstenar,<sup>2</sup> huvudsakligen från det 11:e århundradet, vilka ristats

<sup>1</sup> H. Pipping, *De skandinaviska Dnjeprnamnen*, i *Studier i nordisk filologi*, II (Helsingfors, 1911). Man har, ehuru på alltför svaga grunder trott, att en av dessa forsar omtalas på den här nedan nämnda runstenen vid Fjuckby (sid. 113). Däremot talar den sid. 103 omtalade Pilgårdsstenen på Gotland om en av Dnjepr-forsarna.

<sup>2</sup> Många av dessa stenar hava under tidernas lopp gått förlorade, och den nu lämnade redogörelsen för dem, som bevarats till våra dagar, gör ej anspråk på att vara fullständig. — Sedan jag utarbetat denna redogörelse har jag funnit, att doktor Arne i sitt helt nyligen utkomna arbete *La Suède et l'Orient* (sid. 7—13) givit en kortfattad, men särdeles förtjänstfull översikt över den nu i fråga varande gruppen av svenska runstenar. — Jag är professor O. von Friesen mycket tacksam för flera värderika upplysningar.

till minne av män, som dragit österut — "austr", "i austrvegi", såsom det på den tidens språk heter,<sup>1</sup> de flesta utan att komma åter till hemmet.

Den äldsta bland dessa stenar, eller åtminstone en av de äldsta bland dem, är väl en som i början av 900-talet restes i Östergötland och som är återgiven här *fig. 1*.<sup>2</sup> Stenen sitter inmurad i stenfoten i Västra Stenby kyrka i Aska härad. Denna kyrka byggdes för hundra år sedan för de sammanslagna socknarna Sten och Kjalvesten på den plats, där den senare församlingens kyrka stått; därför är och runstenen känd under namnet "Kjalvesten-stenen" (L. 1173<sup>3</sup>). Inskriften lyder: "stikur karþi kubl þau aft auint sunu sin sa fial austr", eller på vår tids språk: "Stig gjorde detta minnesmärke efter Öjvind, son sin. Han föll österut". På denna runsten finnes intet kors eller annat, som vittnar om kristen tro.

Bland de många under följande århundrade, huvudsakligen under dess förra hälft (1000—1050), resta runstenar, som skulle bevara minnet av män döda på österväg, kunna här anföras:

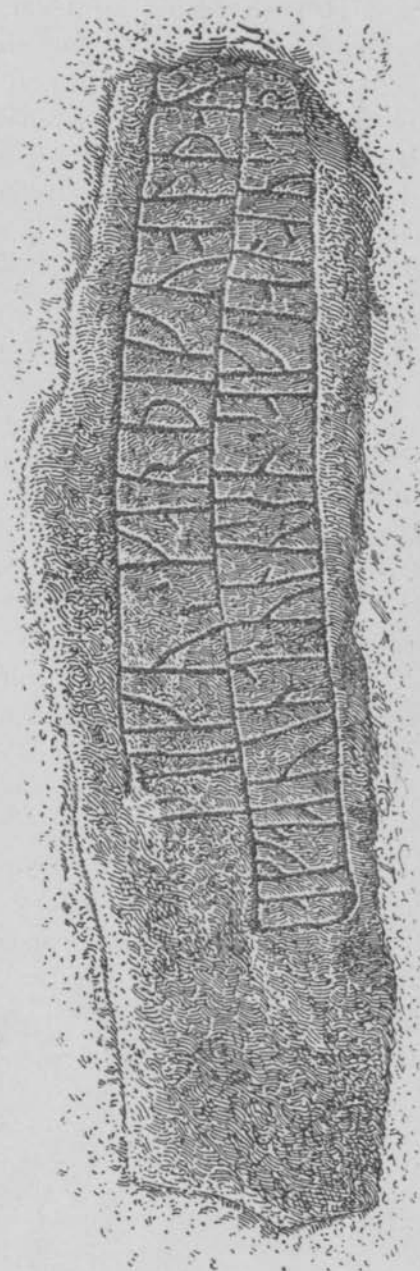
En sten vid Norby i Bondkyrka socken invid Uppsala (L. 121); över en man som "blev dräpt öster". Stenen är ristad av "Ubir", vilken under den senare hälften av 1000-talet med

<sup>1</sup> "Austr" skrives ock "ustr", någon gång "hustr" (se nedan, sid 90). I detta och några andra fall visar det sig av svenska runinskrifter från vikingatiden, att man redan då i vissa trakter lade till ett h framför vokalen, — eller tog bort ett h, som bort finnas, — på samma sätt som i Roslagen och annorstädes nu för tiden. Så skrevs stundom (L. 101, 396) "hut" i stället för "ut" samt (L. 59, 455, 474 och 1050) "Ithin" i stället för "Hithin" (ett namn), liksom "russerna" förändrade nämnet "Helga" till "Elga" (sid. 84, not 2, här ovan).

<sup>2</sup> Erik Brate, *Östergötlands runinskrifter*, 1:a häftet. (Stockholm, 1911), sid. 5, pl. II fig. 1.

<sup>3</sup> L. = J. G. Liljegren, *Run-Urkunder* (Stockholm 1834). — I det följande användas även andra förkortningar: D. 8:o = R. Dybeck, *Svenska runurkunder*, stor 8:o (Stockholm, 1855—1857). — D. I och D. II = R. Dybeck, *Sveriges runurkunder*, folio (Stockholm, 1860—1870). — Br. = E. Brate, *Runverser*, i *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, 10:1 (Stockholm, 1887—1891).





1. M.

Fig. 1. "Kjalvesten-stenen" i Östergötland.

sina vackra slingor prydde så många runstenar i Uppland. Namnet, som förut, då det skulle återges i modern form, skrivits på olika sätt, skrives av professor von Friesen: "Öper", vilket betyder "skrikhals" och användes både som vedernamn och egennamn i det forntida Danmark liksom i Sverige. Enligt en runsten i Lagga socken var hans fullständiga namn Ofaiqr Ubir (Ofeg Öper).<sup>1</sup>

En sten vid Tjursåker i Hammarby socken, Vallentuna härad, Uppland (L. 441); den är ristad till minne av en man, om vilken det likaledes endast angives, att "han dog öster". Ehuru runstenen står i en "stensättning bland högar", är den prydd med korsets tecken. I inskriften förekommer dock ej den eljest på stenar från denna tid vanliga bönen: "Gud hjälpe hans själ" eller något annat, som i ord anger den nya tron.

Vid "Jäderstad" i Uppland (socknen ej angiven) fann man på 1600-talet ett stycke av en runsten (Br., sid. 188), som endast innehöll orden: "dog i österväg".

En nu sönderslagen sten vid Aska i Sorunda socken, Södertörn (D. 8:o, 17; Br., sid. 232). Oaktat stenen blivit så svårt skadad, kan man ännu på en av bitarna läsa slutet av inskriften: "han dog öster".

En sten vid Söder-Telge (L. 799), över män, "som voro öster (hustr)".<sup>2</sup>

Två bredvid varandra ställda, sammanhörande stenar vid Tjuvstigen i Vagnhärads socken, Hölebo härad, Södermanland (L. 851 och 852; Br., sid. 155). Stenarna äro ristade till minne av två bröder, som "dogo i österväg"; den ena stenen restes av deras två bröder "närmast vägen", såsom inskriften säger, den andra stenen restes av de fallnas moder.

<sup>1</sup> Otto von Friesen, *Upplands runstenar*. En allmänfattlig översikt (Uppsala, 1913), sid 67. — Detta arbete är i sina huvuddrag detsamma som författaren offentliggjort i 2:dra bandet av *Uppland*, skildring av land och folk utgiven av Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala genom Axel Erdman, Karl Hildebrand, E. Apelqvist.

<sup>2</sup> Se sid. 88, not 1.

En sten vid Hamra i Bogstads socken, Rönö härad, sydöstra Södermanland (L. 864; Br., sid 160). Stenen är rest över en man, som "drog i striden i Österlanden, innan krigarhövdingen måste falla", såsom den poetiska inskriften lyder.

En sten vid Husby på Sela-ön i Mälaren, Södermanland, (L. 935; Br., sid. 197). Inskriften omtalar, att den man, till vars minne stenen restes, nedhöggs "vid en kamp i öster".

En sten vid Skjorstad i Tåby socken, Björkekindes härad, Östergötland (L. 1106);<sup>1</sup> den är avbildad *fig. 2*. Inskriften lyder; "Siksten let rasti stain þen[sa] eftir ikuar sun sin han uarþ austr tauþr", eller "Sigsten lät resa sten denna efter Ingvar, som sin. Han vart öster död".

Till Dagsbergs kyrka i Lösings härad, Östergötland, har flyttats en runsten, som nu är sönderslagen och ofullständig (L. 1094).<sup>2</sup> Den bevarade delen av inskriften visar, att stenen är rest till minne av en man, som omkom österut; framför ordet "helfning" (trupp),<sup>3</sup> som ännu kan läsas före ordet "austr" (öster), har möjligen, såsom på stenen i Styrstads socken, Östergötland (se sid. 111 här nedan), stått "Ingvars", så att vi även i detta fall skulle hava för oss ett minne av en man, som i Ingvars trupp stupat österut.

En sten, som från Smula socken i Redvägs härad, ej långt från Ulricehamn, förts till Dagsnäs i Västergötland (L. 1401; Br., sid. 275). Stenen restes av Gulle över hans hustrus två bröder, "mycket förträffliga kämpar", som stupat "i hären österut".

En sten vid Hasle i socknen av samma namn, Vadsbo härad, Västergötland (L. 1327) är ristad till minne av en man, som troligen också stupat österut. Inskriftens slut är nämligen: "sar uarþ þrebin otustitke" och det sista ordet har ansetts vara en felristning för "ot (eller at) ustriki", "i österrike" (i betydelsen landet österut).

<sup>1</sup> Brate, *Östergötlands runinskrifter*, sid. 28, pl. X fig. 2.

<sup>2</sup> Se lektor Brates beskrivning på stenen i Vitterhets Akademiens arkiv.

<sup>3</sup> Om "helfning" se Brate, i *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, 20:3, sid. 44—48.



Fig. 2. Runsten vid Skjorstad i Tåby socken, Östergötland.

Av särskilt intresse är en sten vid Udby i Närtuna socken, Långhundra härad, Uppland (L. 587). På den läses nämligen denna inskrift: "Ketilfast reste sten denna efter Asgaut, fader sin, som var väster och öster. Gud hjälpe hans själ". Han var således en av de många nordbor, som färdades än västerut, än österut.

\*                      \*                      \*

I de nu anförda fallen har det endast i allmänhet sagts, att de män, till vilkas minne runstenarna rests, färdats "österut", utan att någon närmare upplysning lämnats om de länder, till vilka färden ställts.

Av många stenar få vi emellertid veta detta.

I Söderby socken, Lyhundra härad, östra Uppland, finnes en runsten, som i senare tid flyttats till församlingens kyrkogård (L. 623). Den restes av Björn och hans hustru till minne av deras son, som "blef dräpt i Finland".

Vid Hämlinge nära Gevle finnes en runsten (L. 1049; Br., sid. 62), rest av en Bruse till minne av hans broder Egil, "som dog i Tavastland", han for med Fröger". Därefter tillägges det: "Sedan förde Bruse landskapets" — det är Gestriklands — "ledning efter sin broder". Härom säger professor von Friesen: "Dessa ord böra sannolikt tolkas så, att Egil stupat i spetsen för denna ledung i Tavastland, och att Frögers tåg sålunda var ett den svenske konungens företag, vilket Fröger på konungens uppdrag ledde. Bruse reser vården efter brodern Egil säkerligen därför, att denne saknar söner, och på samma grund ärver han efter sin bror i överensstämmelse med gällande rätt den förnämliga ställningen som anförare för den del av den svenska allmogen, som utgick från Gästrikland".

Då stenen är ristad av Sven och Asmund (eller Osmund), vilken senare i Uppland ristat många runstenar under tiden mellan omkring 1025—1050,<sup>1</sup> måste även denna sten förskriva sig från denna tid.

<sup>1</sup> Denne "Upplands klassiske runmästare", såsom han kallats, var samtidig med konung Emund, Olof Skötkonungs son. Hans fullständiga namn var Asmund Kareson. von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 34.

Den Fröger, med vilken Egil följde, nämnes även på andra stenar.

En av dem, vid Ledinge i Skederids socken, Sjuhundra härad, Uppland (D. II, 251; Br., sid. 59), bär följande inskrift: "Torgerd och Sven, de läto resa sten denna efter Ormar och Fröger. Han dog på Ösel norrut, men de andra ute i Grekland. Gud hjälpe i evighet ande och själ".

En annan, som sedan fick sin plats i vapenhusdörren till Veckholms kyrka i Trögds härad, Uppland (L. 702; Br., sid. 57) omtalar en man, som föll "i Lifland", och den nu skadade fortsättningen av inskriften skall sannolikt tolkas så: "i den krigareflock, hvars höfding Fröger var".

En tredje vid Tible i Västra Ryds socken, Bro härad, Uppland (L. 324; Br., sid. 55), är rest till minne av en man, "som låg ute långt borta i Frögers krigareflock".

Märkvärdigt nog nämnes Fröger även på en dansk runsten, Tirsted-stenen på Lolland.<sup>1</sup> Inskriften på denna lyder: "Asraþr och Hildulf reste denna sten efter Frode frände sin, men han var då männens höfding. Men han vard död i Svithiod och stupade i Frögers krigareflock, då alla vikingarna (omkommo)".

"Sammanfatta vi nu", säger Sophus Bugge (Br., sid. 62), "de här behandlade runinskrifternas meddelanden, så finna vi, att Fröger hörde hemma i Upland, sannolikt i Skederids socken, Sjuhundra härad. Han och två andra män, Ormer och Ormulf, som synas hava varit hans äldre bröder, drogo i spetsen för en flock af nordiska krigare till Grekland, där de förmodligen inträdde i väringarnes led. I Grekland dogo Ormer och Ormulf, men Fröger kom åter till Norden med en krigareflock, hvilken erkände honom som sin anförare, och han härjade med dem vid Östersjöns kuster. I hans skara nämnas en man från Ryds socken i Attundaland och en man från Veckholms i Fjerdhundraaland. Den senare säges hava fallit i Frögers flock uti

<sup>1</sup> Ludv. F. A. Wimmer, *De danske runemindesmærker*, 2 bandet (Kjöbenhavn, 1899—1901), sid. 448.

Lifland. En man från Gestrikland var också med i flocken. Han dog i Tavastland, sannolikt då Frögers skara var på vikingatåg ditåt“.

“Äfven en man från Lolland, Frode, nämnes i denna krigareflock“.

“Fröger själf fann sin död på Ösel“.

“Om Frode heter det, att han dog i Svithiod och stupade i Frögers krigareflock, då alla vikingarna omkommo. Uttrycket antyder, att det var vid ett skeppsbrott. Det synes möjligt, att detta inträffat i farvattnet vid Ösel; ty då det bodde svenskar på Ösel och Dagö, kunde man väl om denna trakt begagna uttrycket i Svithiod“.

“De fyra svenska inskrifterna, som äro ristade till minne av Fröger och hans män, hafva utförts af kristna. Den ofta nämnda runristaren Asmund Kareson har varit med om att inhugga Gefle-stenens inskrift. Dessa fyra svenska runstenar synas kunna vara någorlunda samtida. Jag vill på ett ungefär sätta dem till tiden omkring år 1030“.

\*

\*

\*

På de redan omtalade runstenarna vid Ledinge och Veckholm (sid. 94) nämnas Ösel och Lifland.

Även på andra stenar möta oss namn från de ryska Östersjö-provinserna.

På en berghäll vid Åda i Vagnhärads socken, Hölebo härad, Södermanland, har inhuggits en runristning, (D. 8:o, 29)<sup>1</sup> till minne av Birkvid, som “drunknade i Lifland“.

Vid Bönestad i Allhelgona socken, nära Nyköping, finnes en runsten, som, enligt Sophus Bugges tydning (Br., sid. 184), omtalar, att den man, till vars minne stenen restes, “vart död öster vid Dünas mynning“.

Vid Sjonhems kyrka på Gotland ses tre runstenar, resta över tre bröder av dessas föräldrar (L. 1592, 1593 och 1594).

<sup>1</sup> Jfr Brates redogörelse för denna inskrift i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens arkiv.

Om en av dessa bröder heter det, enligt professor Noreens tolkning:<sup>1</sup> "han vart död i Windau". Härmed menas väl det på Kurlands nordvästra kust belägna Windau.

I Nedervalla hage på den till Södermanland hörande, i Mälaren belägna Sela-ön ses på ett gravfält, "bland högar och stenläggningar", den här *fig. 3* återgifna runstenen (L. 944; Br.,

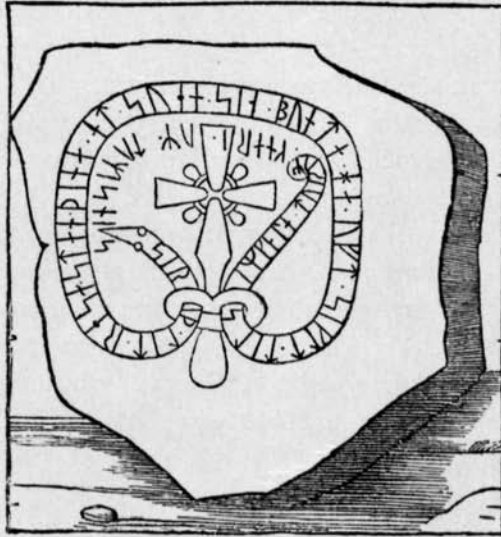


Fig. 3. Runsten vid Nedervalla på Sela-ön.

sid. 201). Dess inskrift lyder: "sirip lit resa sten þina at suen sin bunta ha[n] uft siklt til simkala turum knari um tumisnis", eller på vår tids språk: "Sirid lät resa sten denna åt Sven sin man. Han ofta seglat till Sengallen med kostbart skepp, runt Domesnäs". Sengallen är en del av Kurland, och Domesnäs är nordspetsen av Kurland, vid början av Riga-bukten. Ehuru denna runsten restes bland gravhögar, i vilka traktens ännu hedniska invånare vilade, pryddes den dock, liksom de allra flesta under 1000-talet i Mälare-trakten ristade runstenarna, med det kristna korsets märke.

<sup>1</sup> Adolf Noreen, *Altschwedische Grammatik, mit Einschluss des altguthnischen* (Halle, 1904), sid. 495.



Professor Bugge anser, ehuru med tvekan, att namnet Semgallen möjligen även förekommer på den bekanta Gökstenen i Härads socken, nordvästra Södermanland (L. 966; Br., sid. 213).

Han tänker sig även möjligheten av, att det är Semland eller Samland, vid Östersjöns sydöstra kust, som avses på en runsten vid Grönsta i Klosters socken, Södermanland (L. 971; Br., sid. 215). Detta torde dock vara osäkert.

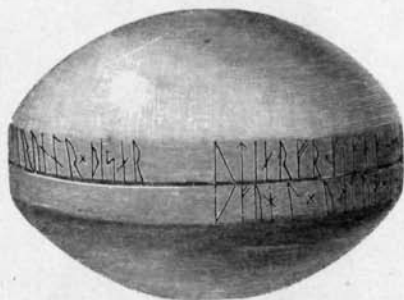


Fig. 4. Koppardosa, funnen i Sigtuna.

Däremot är det säkert, att Semland omtalas i en annan runinskrift.

I Sigtuna uppgrävdes nämligen för tre år sedan den *fig. 4* avbildade koppardosa, vilken tack vare doktor Olof Palme förvärvades för Statens Historiska Museum.<sup>1</sup> Den med lock försedda dosan är av det slag, som under vikingatiden användes för förvaring av små hopvikta bronsvågar, på vilka guld och silver vägdes.<sup>2</sup> På såväl dosans som lockets kanter ses fina runor, inristade med ett mycket skarpt verktyg. Inskriften på locket omtalar, att "Djärf fick af en man från Samland (af simskum manni) dessa skålar", och att "Vermund ristade dessa runor". Runorna på själva dosan innehålla en märklig besvär-

<sup>1</sup> O. von Friesen, *Runinskrifterna på en koppardosa, funnen i Sigtuna augusti 1911*, i *Fornvännen*, 1912, sid. 6. — O. von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 73.

<sup>2</sup> Montelius, *Forntiden*, i första avdelningen av *Sveriges historia intill tjugonde seklet* (Stockholm, 1903), sid. 255.

jelse, för vilken hänvisas till professor von Friesens intressanta utredning. Även denna runinskrift är således ett av de många vittnesbörderna om handelsförbindelserna mellan Mälaredalen och Östersjöns sydöstra kust. Adam av Bremen nämner också "Semberna", Samländingarna, bland de folk, som drevo handel med Birka.



Fig. 5. Runsten vid Ängeby i Lunda socken, Uppland.

"Vid Himmelbärgs backe och Olofsbro", i Åsarps socken, Redvägs härad, Södra Västergötland, står en runsten (L. 1405)<sup>1</sup>,

<sup>1</sup> Karl Torin, *Västergötlands runinskrifter* (1871—1893), n:o 90.

rest av en fader över hans son Olof, som "vart dräpt i Estland (Estlantum)". Under det kors, som pryder även denna sten, ses ett fyrfota djur, troligen ett lejon.

Estland nämnes även på en av de många här nedan omtalade "Ingvarstenarna" (den vid Steninge, sid. 109).

På en i Nikolai socken, nära Nyköping, för ej länge sedan upptäckt runsten läses ordet "aistfari".<sup>1</sup> Kan detta tolkas som "Est-fare", en man som farit till Estland?

På den här *fig. 5* avbildade vackra runstenen vid Ängeby i Lunda socken, Seminghundra härad, Uppland (L. 525),<sup>2</sup> läses: "Rahnfriþr lit risa stain þina aftir Biurn sun þaira Kitilmuntar kuþ mialbi (hialbi) hans ant au[k] kuþs muþir han fil a Uirlanti in Asmuntr markapi", eller på nutidsspråk: "Ragnfrid lät resa sten denna efter Björn, som var hennes och Kettilmunds son. Gud hjälpe hans ande, och Guds moder. Han stupade i Virland. Men Asmund ristade stenen". Virland var en del av Estland. Då stenen ristats av Asmund, tillhör den 1000-talets andra fjärdedel.

Av särskilt intresse är det, att alldeles samma inskrift som på Ängeby-stenen även ristades på en runsten, som i en senare tid användes vid byggandet av Frösunda kyrka i samma härad (L. 508). Även denna sten är prydd med korsets märke.

\*

\*

\*

Flera stenar tala om män, som varit i "Gardum" (Ryssland) eller "Hulmgard", det är Holmgård (Novgorod).

Till Turinge kyrka i Öknebo härad, Södermanland, har flyttats en runsten (L. 803; Br., sid. 151), ristad till minne av en man, som "föll i strid öster i Gardum, krigarehövding, den bästa av landsmän".

<sup>1</sup> Brates beskrivning av runstenar i Södermanland, manuskript i Vitterhets Akademiens arkiv.

<sup>2</sup> Otto von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 35, fig. 21.

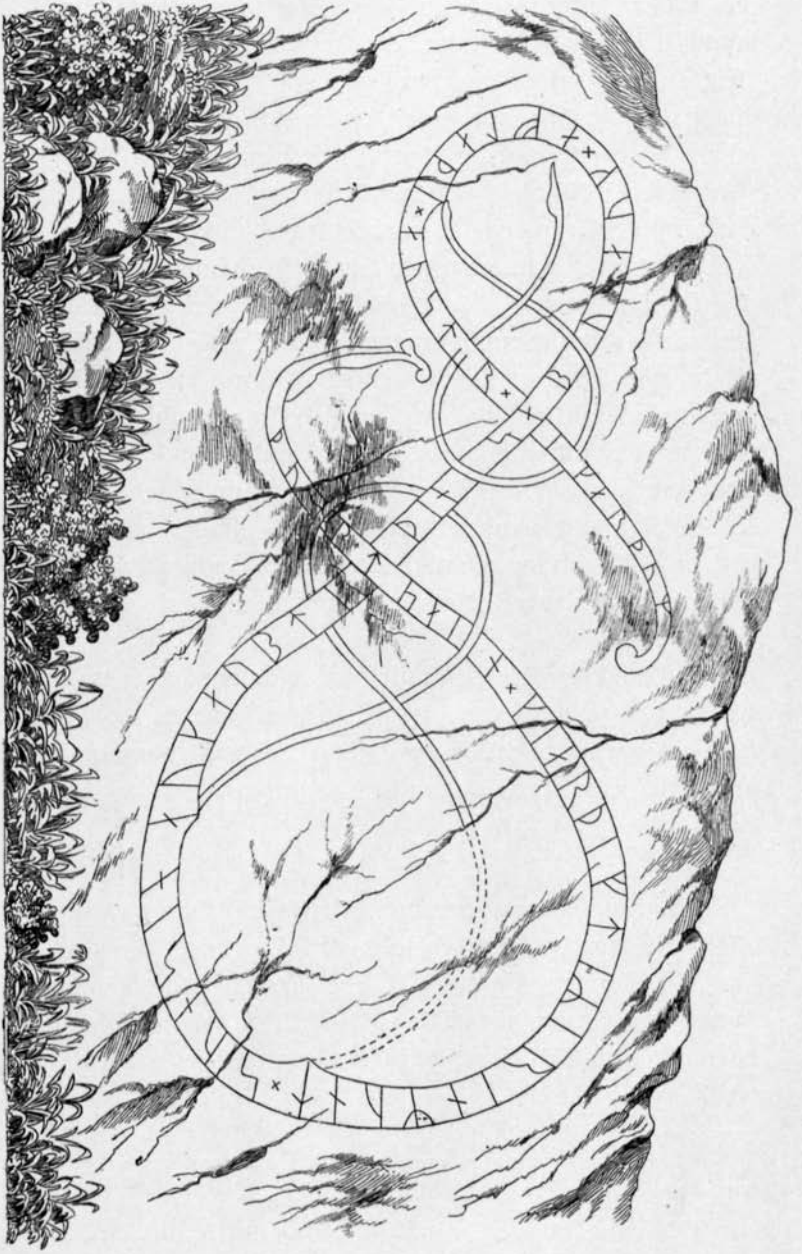


Fig. 6. Runristning vid Veda i Angarns socken, Uppland.

På en berghäll vid Veda i Angarns socken, Vallentuna härad, Uppland, har man upptäckt en intressant runristning, *fig. 6* (D. II, 116; Br., sid. 340). Den lyder: "þurtsain (= þurstain) kiarþi [i]ftir irinmunt sun sin auk [k]aubti<sup>1</sup> þinsa bu, auk aflaþi austr i karþum", eller på vår tids språk: "Torsten gjorde (vården) efter sin son Ærinmund, köpte denna by och förvärfvade medel därtill österut i Gardum".<sup>2</sup>

En till Gårdby kyrka på Öland flyttad runsten (L. 1307; Br., sid. 252)<sup>3</sup> omtalar en man, som "sitter i Gardum".

Vid Sjustad i Skoklosters socken, Uppland, ses en runsten (D. 8:o 89; Br., sid. 334), vars inskrift lyder:<sup>4</sup> "Runa lät göra märket åt Spjalbode och åt Sven och åt Andvit och åt Ragnar, som voro hennes och Helges (?) söner, och Sigrid åt Spjalbode, sin man. Han dog i Holmgard i Olofs kyrka.<sup>5</sup> Öper ristade (runorna)".

Och vid Esta i Säterstads socken, Rönö härad, Södermanland, finnes en runsten (L. 865; Br., sid. 162) med denna inskrift: "Ingefast lät hugga stenen efter Sigvid fader sin. Han föll i Holmgard, skeppshöfding" (slutet är skadat).

<sup>1</sup> Liksom på många andra runstenar är på denna sten en runa ristad endast *en* gång, ehuru den skall läsas *två* gånger, först i slutet av ett ord och sedan i början av det följande.

<sup>2</sup> "Denna Torsten var ursprungligen hemma i Gädersta i Skepptuna socken, där han till minne av sonen Ærinmund och fadern Gerbjörn utfört en med den nyssnämnda" (vid Veda) "likartad ristning i fast berg" (L. 516), von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 53. Skepptuna ligger i det till Vallentuna gränsande Seminghundra härad.

<sup>3</sup> På en runsten vid Sickinge i Ljungby socken, Småland (L. 1265; Br., sid. 188) har man trott sig kunna läsa ordet "Gardum". Detta har emellertid visat sig vara ett misstag. — Likaledes har man på en runsten vid Skestad i Spånga socken, Uppland (L. 382) trott sig kunna läsa ordet "Gardariki" (N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (Stockholm, 1762), sid. 162). Men även detta torde bero på ett misstag.

<sup>4</sup> von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 70, *fig. 42*.

<sup>5</sup> Detta ord, som av professor Bugge översattes med "hird", är på runstenen otydligt; professor von Friesen tolkar det som "kyrka". Han anser, att det här är fråga om den Olofskyrka i Novgorod, vilken enligt honom lär omtalas på 1100-talet.

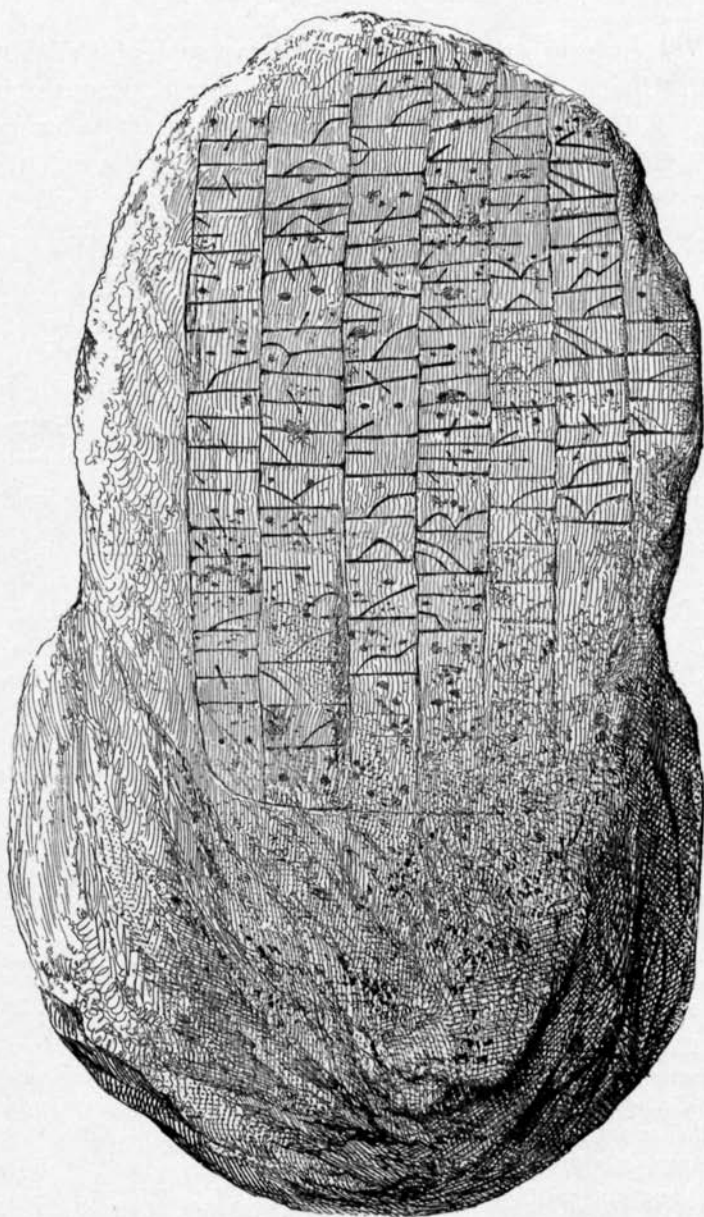


Fig. 7. Runsten vid Pilgårds i Boge socken, Gotland.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> En bättre avbildning av denna sten är meddelad av Hugo Pipping i *Nordiska studier tillagnade Adolf Noreen* (Upsala, 1904), sid. 182.

Vid Pilgård i Boge socken på Gotland har man funnit en runsten, *fig. 7*, ristad till minne av en man, som farit utför Dnjepr. På denna sten omtalas "Aifur" och "Rufstain". Aifur, som väl betyder "ej farbar", är detsamma som "Aifor", enligt Constantinos Porphyrogenetos, namnet på ett vattenfall eller en rad forsar i Dnjepr, söder om Kiev. Med Rufstain, den



Fig. 8. Runsten vid Gredby i Sorunda socken, Södermanland.

"klufna stenen", menas utan tvivel en "sten med hål i", som finnes i den första av nämnda forsar. Pilgårdsstenen ristades omkring år 1000.<sup>1</sup>

\*  
\*  
\*

På en sten vid Gredby i Sorunda socken, Södermanland, avbildad *fig. 8* (L. 837), läses: "[n]ge och Sakse och Jul, de

<sup>1</sup> Hugo Pipping, *Om Pilgårdsstenen*, i *Nordiska studier, tillagnade Adolf Noreen på hans 50-årsdag den 13 mars 1904 av studiekamrater och lärjungar* (Uppsala 1904), sid. 175 följ.; med litteraturhänvisning.

ristade håll denna åt Faste, fader sin, Asfare“. Det sista ordet har, såsom det synes, på goda grunder tolkats som "Asiefarare“, ett namn som Faste fått efter sin hemkomst från en färd till Asien. På samma sätt finner man namnen "Greklandsfarare“ (sid. 114 här nedan) och "Englandsfarare“ (på en sten i Gamla Uppsala kyrka; L. 184).

\*

\*

\*

På några svenska runstenar läses ordet "Sarklant“ eller "Sirklant“, Serkland, det är Saracenernas, arabernas land. Sammanhanget visar emellertid, att härmed *icke* menas arabernas välden i Spanien och Afrika, utan dem i Asien. Man kan då tänka på antingen araberna i Mindre Asien, vars norra kust lätt kunde nås av de utför Dnjepr kommande svenskarna, eller på araberna vid Kaspiska havet, till vilket svenskarna kunde komma, om de följde Volga. Att de kände vägen till Kaspiska havet genom att från Asowska sjön först gå uppför Don och sedan draga sina skepp över till Volga, hava vi redan sett.

Anmärkningsvärt är, att det sannolikt finnes ett samband mellan alla de svenska runstenar, som omtala Serkland. De äro:

En sten, flyttad till Gripsholm (*fig. 9*; L. 927).<sup>1</sup> Inskriften lyder: "tula lit raisa stain þins[a] at sun sin haualt bruþur inguars þair fauru trikilk fiari at kul[l]i auk austarl[a] arni kafu tuu sunarla i sarklant,“ eller på vår tids språk: "Tula (Tola) lät resa sten denna åt son sin Havald (eller Harald), broder Ingvars. De foro manligen fjärran efter guld och matade örnen österut, dogo söderut i Serkland“. Om betydelsen av de två ord, som här sannolikt med rätta översatts med "efter guld“, hava emellertid meningarna varit delade. Den Ingvar, som nämnes på denna sten, måste hava varit en berömd man.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> D. 8:o, 20; Br., sid. 194.— Jfr. Braun i *Fornvännen*, 1910, sid. 112; O. von Friesen i samma årgång, sid. 206.

<sup>2</sup> "I svenska inskrifter förekomma icke sällan sådana förklaringar, att den, till vars minne stenen är rest, var den och dens broder. Naturligtvis förutsätter en sådan uppgift, att brodern var vittberömd, så att var och en, som läste inskriften, genast visste, vem det var tal om“. Braun i *Fornvännen*, 1910, sid. 101.



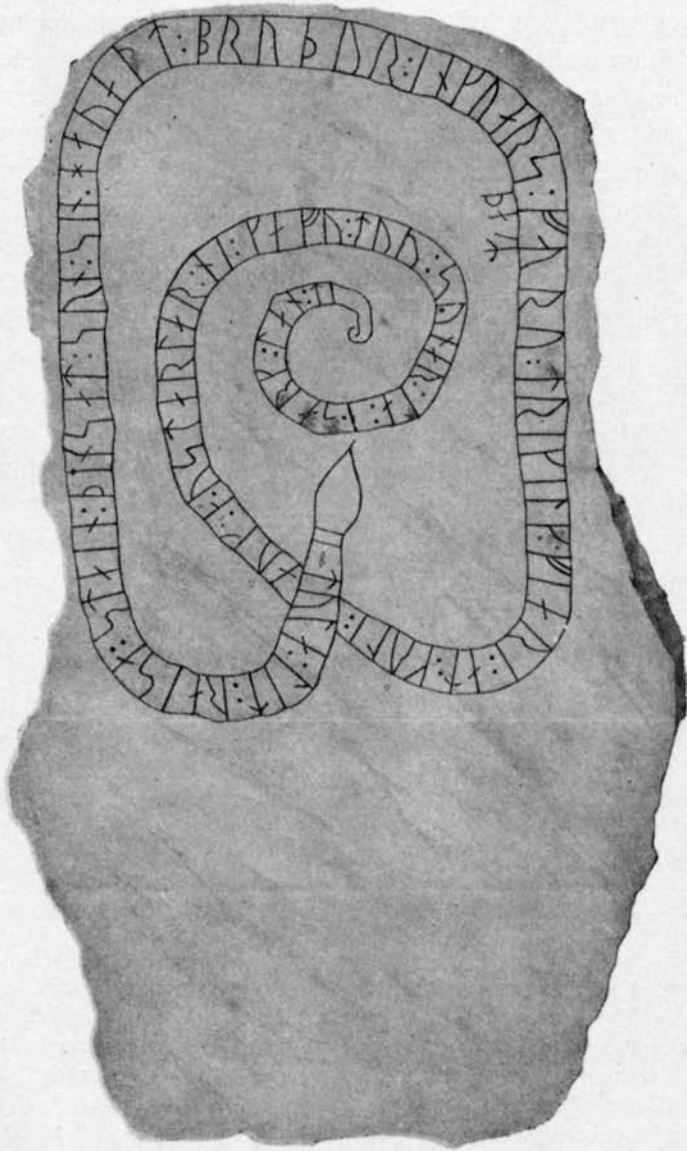


Fig. 9. Runsten, flyttad till Gripsholm.

En sten, flyttad till Strängnäs "vid gymnasium" (L. 959);<sup>1</sup> var ofullständig. Inskriften anses av professor von Friesen sannolikt hava haft denna lydelse: "E[rik lät hugg]a ste[fn denna åt Ingvar och Harald], söner Emunds. [De dogo] söderut i Serkl[and]." Professor Brauns förmodan, att det första namnet varit Emund, ej Erik, och att den här nämnda Emund varit konung Emund, Olof Skötkonungs son, kan von Friesen på anförda skäl ej biträda.

En likaledes till Strängnäs flyttad sten, som man nyligen upptäckt i domkyrkan.<sup>2</sup> Den restes över en man, som "dog med Ingvar i Serkland".

En sten vid Lilla Lundby i Lids socken, Rönö härad, sydöstra Södermanland (D. 8:o, 46; Br., sid. 322). Rest av två män efter deras broder. "Han for österut hädan med Ingvar, ligger i Serkland."

Tre av dessa runstenar tala både om Ingvar och Serkland; den fjärde, på vilken ordet Serkland ännu kan läsas, har man också på goda grunder satt i förbindelse med Ingvar.

Denne Ingvar gjorde sig genom sina härnadståg öster- och söderut så berömd, att han fick tillnamnet "den vidfarne", samt att isländska annaler känna honom under detta namn — "Yngvarr enn viðforli" — och berätta, att han dött år 1041. Hans öden skildras i en isländsk saga, vilken dock, såsom författad ett par hundra år efter hans död, ej kan göra anspråk på stor historisk trovärdighet.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Br., sid. 208. — Jfr Braun i *Fornvännen*, 1910, sid. 111; O. von Friesen i samma årgång, sid. 208, med ett försök att utfylla det felande. — Braun säger, anf. st., sid. 112, not: "Strängnäs ligger ungefär 17 km. i nordväst från Gripsholm. Var de omtalade stenarna (L. 927 och 959) stått från första början, är obekant, men icke omöjligt är, att de stått bredvid varandra eller åtminstone i närmaste grannskap. Runstenarna användes ju, i synnerhet då de voro väl tillhuggna, till senare byggnader, och för sådana ändamål släpades de ofta långt bort (v. Friesen, *Uppland*, II, 456)".

<sup>2</sup> Brates beskrivning av runstenar i Södermanland; handskrift i Vitterhets Akademiens arkiv.

<sup>3</sup> N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widfarne och hans son Swen från gamla Isländskan öfversatt* (Stockholm 1762). — Brocman redogör dels

Av skäl, för vilka för några år sedan i denna tidskrift redogjordes,<sup>1</sup> har man ansett det sannolikt, att det är denna Ingvar, som nämnes på två uppländska runstenar, den ena flyttad till Rimbo kyrka i Sjuhundra härad och den andra flyttad till Husby kyrka i Lyhundra härad; avståndet mellan dessa båda kyrkor är knappt 8 kilometer.

Rimbostenen (L. 601)<sup>2</sup> D. II, 247; *Fornvännen*, 1910, sid. 118, har denna inskrift: "Anund och Erik och Håkan och Ingvar reste (denna sten) efter Ragnar, broder sin. Gud hjälpe anda hans".

På stenen vid Husby-Lyhundra (L. 605),<sup>3</sup> vilken nu är ganska skadad, bör man sannolikt läsa: "Erik och Håkan och Ingvar och Ragnhild, de [läto resa sten denna åt Anund, broder till Erik och hans syskon och son Ragnhilds]. Men han dog i Grekland. Gud hjälpe hans ande och Guds moder".

Att dessa båda stenar, säger von Friesen (anf. st., sid. 202), äro "resta af samma brödrakrets, kan ej vara tvifvel underkastadt. Jämföra vi de båda inskrifterna med hvarandra, finna vi, att å L. 605 Anunds namn saknas. Då L. 601 reses af Anund, Erik, Håkan och Ingvar öfver deras döda broder Ragnar, är L. 605 sannolikt rest öfver den, som i L. 601 nämnes främst i brödrakedjan, men å L. 605 saknas: Anund".

Ehuru von Friesen ej delar Brauns åsikt, att Ingvar var konung Emunds son, anser han det icke vara osannolikt, att han, såsom den isländska sagan uppger, tillhörde det gamla svenska konungahuset, Olof Skötkonungs ätt.

\* \* \*

(sid. 90—105) för "Runstenar til Åminnelse af Ingvars Österländska Färd", dels (sid. 151—166) för "Stenar efter Folk, som farit til Grekland, eller äljäst uti Öster".

<sup>1</sup> F. Braun, professor i St Petersburg, *Hvem var Yngvarr enn Viðförli?*, i *Fornvännen* 1910, sid. 103 och 117. — Otto von Friesen, *Hvem var Yngvarr enn Viðförli?*, i samma årgång, sid. 201. — Emil Olson, i *Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur*, XXXIX (Kristiania, 1912), sid. LXXXIX.

<sup>2</sup> D. II, 247; Br., sid. 118; v. Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 43.

<sup>3</sup> D. II, 256; Br., sid. 118 och 203; v. Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 43.

Man känner mer än tjugu runstenar, som tala om Ingvar och de män, som följde honom på hans äventyrliga färd. De flesta Ingvarstenarna tillhöra Södermanland och därnäst Uppland; ett par hava anträffats i Vestmanland och Östergötland.

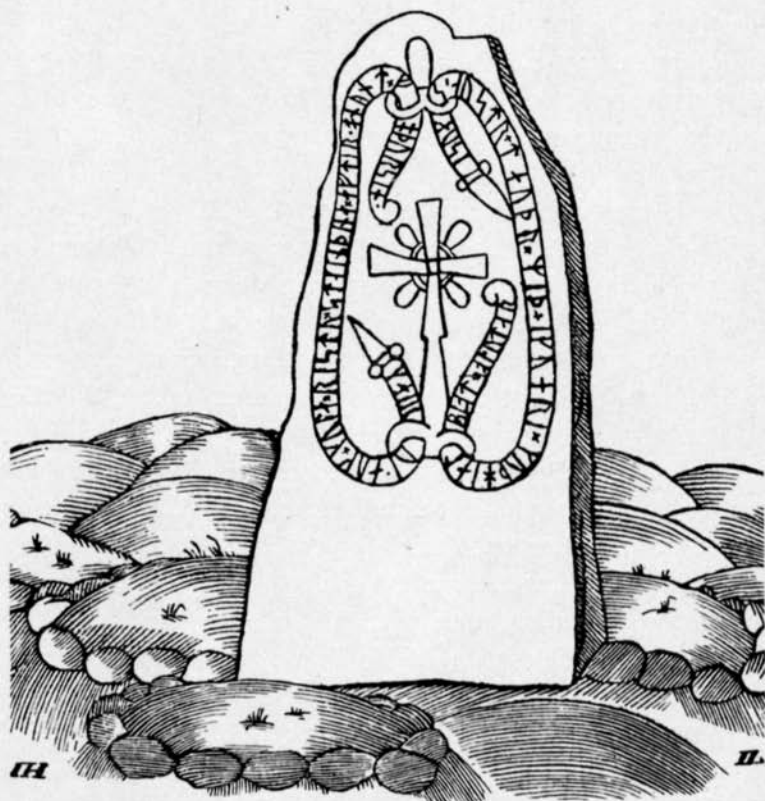


Fig. 10. Runsten vid Råby i Håtuna socken, Uppland.

De, vilka tala om färden, och vilka mer eller mindre oskadade bevarats till vår tid, finnas på följande ställen:

Uppland.

Råby i Håtuna socken, Håbo härad, *fig. 10* (L. 2). Inskriften lyder: "Kairvi auk Kula ristu stain þina aftir Anunt faþur sin is uas austr tauþr miþ ikuari guþ hialbi a[n]t anu[n]-

tar“, eller på vår tids språk: “Gervi och Gyl(l)a reste sten denna efter Anund fader sin, som var öster död med Ingvar. Gud hjälpe ande Anunds“. På stenen ses korsets tecken, ehuru den restes “bland grifhögarna“.

Varpsund i Över-Grans socken, Håbo härad (L. 38; Br., sid. 21).<sup>1</sup> Fem bröder reste stenen efter sin fader Gunleif, “som blef öster (i österväg) med Ingvar dräpt“. “Han var en utmärkt skeppsbefälhafvare“, tillägges det.

Ekala (Ekillabro) i Ytter-Grans socken, Håbo härad (L. 47). Rest över samma Gunleif av hans fem söner. Här heter det om fadren: “han for österut med Ingvar“.

Steninge i Onsala socken, Erlinghundra härad (L. 551; Br., sid. 121). Två bröder reste stenen åt sin fader, “som styrde österut skepp med Ingvar i Estland (i Astalantum)“.

I Tierps socken, Vendels härad; flyttad till Tierps kyrka (L. 259). Även denna sten restes av två bröder efter deras fader. “Han for (eller föll) med Ingvar“.

I Svingarns socken, Åsunda härad; flyttad till Svingarns kyrka (L. 731; Br. sid. 138). Föräldrarna läto resa stenen åt sin son, “som ägde ensam ett skepp och styrde (det) österut i Ingvars här“.

#### Södermanland.

Hundhammars borg i Botkyrka socken, Svartlösa härad (L. 817). Över en man, “som blef död med Ingvar“.

Vansta i Ösmo socken, Sotholms härad.<sup>2</sup> Inskriften på denna först i senare tid funna runsten lyder: “Sven och Sten reste stenen åt Toste, fader sin. Han vard död i Ingvars följe. Och åt Torsten och åt Östen Alfhilds son“.

Tystberga hage i Tystberga sn, Rönö häröd, sydöstra Sö-

<sup>1</sup> Stenen är avbildad och tolkad av O. von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 43.

<sup>2</sup> Brates beskrivning av runstenar i Södermanland; handskrift i Vitterhets Akademiens arkiv. Stenen är avbildad och tolkad av O. von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 44.

dermanland (L. 860; Br., sid. 158). Rest över en man, som "österut länge varit", och som "dog österut med Ingvar".

Lilla Lundby i Lids socken, Rönö härad (D. 8:o, 46). Se ovan sid. 106.

Stäringe i Årdala socken, Villåttinge hd, (L. 913; Br., sid. 189). Rest av tre män över deras broder, "som var österut med Ingvar".

Nible i Dillnäs socken, Daga härad (D. 8:o, 82). Rest av Barkvid och hans hustru Helga åt deras son Ulf, som "omkom med Ingvar".

Gripsholm (L. 927). Se ovan sid. 104.

Trakten av Strängnäs; flyttad till Strängnäs domkyrka (L. 957; Br., sid. 207). På stenen, vars inskrift nu är ofullständig, kan man ännu läsa: "(icke eller snarare) ingen af Ingvars män". Professor Bugge anser meningen hava varit, "att den man, öfver hvilken minnesmärket restes, har varit bland Ingvars män, och att han bland dem har utmärkt sig".

Trakten av Strängnäs; likaledes flyttad till domkyrkan. Se ovan, sid. 106.

Trakten av Strängnäs; flyttad till Strängnäs gymnasium (L. 959). Hör troligen hit; se ovan sid. 106.

Trakten av Eskilstuna; flyttad till Eskilstuna kyrka (L. 969). Inskriften lyder: "Gunnulf reste sten denna åt Ulf fader sin. Han var på färd med Ingvar".

Balsta i Klosters socken, nära Eskilstuna (L. 973). Rest av en son över hans fader. "Han hade farit med Ingvar".

Högstena i Kjula socken, Öster Rekarne härad, således i samma trakt som de två sist nämnda (L. 980). Även rest över en man, som "farit med Ingvar".

En till Jäders kyrka i Öster Rekarne härad flyttad sten (L. 981). Man har trott sig på denna kunna läsa: "Han var faren med Ingvar".

Västmanland.

Vid Berga i Skultuna socken stod en runsten, som flyt-

tats till Skultuna bruk.<sup>1</sup> Den restes till minne av en man, som "var faren öster med Ingvar".

Östergötland.

Stora Sylten i Styrstads socken, Bråbo härad, (L. 1098; Br., sid. 232). Stenen restes av Torfrid över två hennes söner, av vilka den ena stupade "i Ingvars helfning" (trupp, se ovan sid. 91).

Även en till Dagsbergs kyrka i Lösings härad flyttad sten är möjligen, såsom vi sett (sid. 91), rest till minne av en man, vilken hört till Ingvars trupp.

Om dessa Ingvarstenar säger professor von Friesen:<sup>2</sup> "Inskrifterna synas alla gälla män, som stupade under tåget. Ingen antyder, att hufvudpersonen återvänt". "Han for österut med Ingvar", "han styrde österut skepp med Ingvar", "han föll i österväg med Ingvar", "de dogo i österväg med Ingvar" o. d. äro de stående uttrycken. Av trenne sörmländska stenar framgår, att färden först gick österut och därpå söderut till Särkland, något som på den tidens språk anger, att vikingahären först drog österut till Ryssland och därpå följde Volga söderut till de då under kalifatet lydande länderna vid Kaspiska hafvet". Såsom ovan (sid. 104) nämnts, kan man också tänka på de vid Svarta havets kust, i Mindre Asien, boende saracenerna. Om Ingvars tåg gällt dem, har han väl, liksom så många andra, gått utför Dnjepr-floden till sistnämnda hav.

På grunder som uteslutande hämtats av runstenarnas inskrifter och ornamentering samt runristarnes namn har professor von Friesen förklarats:<sup>3</sup> "Vi kunna alltså förlägga Ingvarstenarna till 1040-talets första år", vilket ju fullkomligt överensstämmer med den isländska krönikans redan anförda uppgift, att Ingvar dött år 1041.

\*

\*

\*

<sup>1</sup> R. Dybeck, *Runa* (folio; Stockholm, 1865), sid. 28, pl. 8 fig. 5.

<sup>2</sup> O. von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 42.

<sup>3</sup> *Upplands runstenar*, sid. 46.

För ett par år sedan har man vid Svarta havet funnit en runsten, *fig. 11*,<sup>1</sup> som är ett särdeles intressant minne av svenskarnas färder till dessa trakter under vikingatiden.<sup>2</sup> Den anträffades 1905 i en gravhög på ön Berezanij utanför Dnjeprs utlopp och bär följande inskrift: "Grani gerþi h[u]alf þisi iftir



Fig. 11. Runsten, funnen på ön Berezanij, vid Dnjeprs utlopp.

Ka[r]l filaga sin", eller på nutids språk: "Grane gjorde gravkista denna efter Karl, bolagsman sin". Många omständigheter göra det otvivelaktigt, att runorna ristats av en svensk. Stenens form — den är upptill avrundad — och det sätt, varpå runorna anbragts utmed den övre kanten, göra det sannolikt, att stenen varit gavelhäll i en gravkista, "hvalf".

\* \* \*

<sup>1</sup> Ehuru stenen redan är avbildad i denna årgång (sid. 46), har den på grund av sin stora betydelse återgivits även här.

<sup>2</sup> T. J. Arne, *Den svenska runstenen från ön Berezanij utanför Dnjeprmynningen. Referat efter prof. F. Brauns redogörelse i Ryska arkeol. kommissionens meddelanden 1907. I Fornvännen, 1914, sid. 44.*



Många svenska runstenar äro resta till minne av män, som kommit till Grekland.<sup>1</sup> De flesta av dessa män, slutade där sina dagar; några kommo åter till hembygden.

Sådana stenar finnas på följande ställen.

Uppland.

Fjuckby i Ärntuna socken, Nørunda härad (L. 220; Br., sid. 38). Inskriften lyder på nutids svenska: "Ljut styrman reste denna sten efter söner sina. Den hette Åke, som förgicks utomlands. Jufurr styrde knarren" (skeppet), "kom till grekiska hamnar, dog hemma, Ingvar högg" (stenen).<sup>2</sup>

Eds kyrkostig, Sollentuna härad (L. 397; Br., sid. 84). På en väldig lös klippa ses två samhöriga ristningar. I den ena slingan läses: "Ragnvald lät rista runor efter Fastvi moder sin, Onäms dotter, dog i Ed. Gud hjälpe ande hennes". — I den andra slingan: "Runor rista lät Ragnvald, som i Grekland var väringahärens höfding". — "Vi stå sålunda här framför en vård, rest på föranstaltande af en uppländsk man, hvilken i den byzantinska kejsarens tjänst intagit samma höga ställning såsom det nordiska gardets chef, som något tidigare innehades af norrmannen Harald, konung Olof den heliges bror, hvilken sedermera själf blef Norges konung och fick vedernamnet Hårdråde".<sup>3</sup>

Eds socken, Sollentuna härad; flyttad till kyrkan (L. 396). "Torsten lät göra märke efter Sven, fader sin, och efter Tore, broder sin, de voro ut till Grekland, och efter Ingetora, moder sin. Öper ristade".<sup>4</sup>

Uppsala; flyttad till domkyrkan från något ställe i närheten av staden (L. 101). Inskriften lyder på nutidssvenska: "Jarl och Vikbjörn läto resa sten åt Ingvast(?) fader sin, styrman" (skeppshöfding). — "Ingemund och Tord, som for till Grek-

<sup>1</sup> Ordet greker skrives av runristarna på olika sätt, än som Kriker (griker) än som Kirker. Se Br., sid. 174, not. — Redan 1728 skref O. Celsius i *Acta liter. Svec.* om runstenar resta till minnen av sådana färder.

<sup>2</sup> Se ovan sid. 87, not 1.

<sup>3</sup> O. von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 57.

<sup>4</sup> "Denna sten blef uppå begäran år 1685 skänkt till England och förvaras i Oxford".

land ut, son Joris, och åt Ingelbjörn. Men Öper ristade“. Ordet ut är skrivet "hut" (se ovan sid. 88, not 1).

Löfstad i Bälunge socken, Bälunge härad (L. 141). Över en man, som "vart död i Grekland“.

"Vedyxe gärde" i Danmarks socken, Vaksala härad (L. 211; D. I. 186). Rest av en enka efter hennes man, "Vidbjörn Greklandsfarare" ("Grikfare"). "Asmunt Karason ristade". — Tillnamnet Greklandsfarare visar, att Vidbjörn kommit åter från färden.

Hånsta i Spånga socken, Sollentuna härad; flyttad till Hägerstalund (L. 2011). Över män "som dogo i Grekland“.

Smedby i Frestads socken, Vallentuna härad (L. 416). Rest över en man som fått tillnamnet "Greklandsfarare“.

Angarns socken, Vallentuna härad; flyttad till kyrkan (L. 469; D. II, 113). Sten rest av fyra bröder över deras fader. "Han omkom i Grekland“.

Skepptuna socken, Seminghundra härad; flyttad till kyrkan (D. II, 154). Rest över en man, som "omkom i Grekland“.

Örby i samma socken (L. 520). Rest över en man, som "föll i Grekland“.

Dråpstad i Onsala socken, Erlinghundra härad; flyttad till Steninge i samma socken (L. 552). Sten rest över en man, som "dog i Grekland“.

Åshusby socken, Erlinghundra härad; flyttad till Norrsunda kyrka. Sten rest över en man, "som dog i Grekland“.

Ledinge i Skederids socken, Sjuhundra härad (D. II, 251; Br., sid. 59). Sten rest över män, som dött i Grekland. Se ovan sid. 94.

Husby socken, Lyhundra härad; flyttad till Husby Lyhundra kyrka (L. 605; D. II, 256). Rest över en man, som "vart död i Grekland“.

Såstad i Täby socken, Danderyds skeppslag (D. 8:o, 95; D. II, 19; Br., sid 338). Stenen, som är avbildad här, *fig. 12*, bär följande inskrift: "astriþr lat raisa staina þasa at austain

bu[n]ta sin is suti iursalir auk antaþis ubi kirkum“, eller på vår tids språk: “Astrid lät resa stenar dessa åt Östen, man sin,

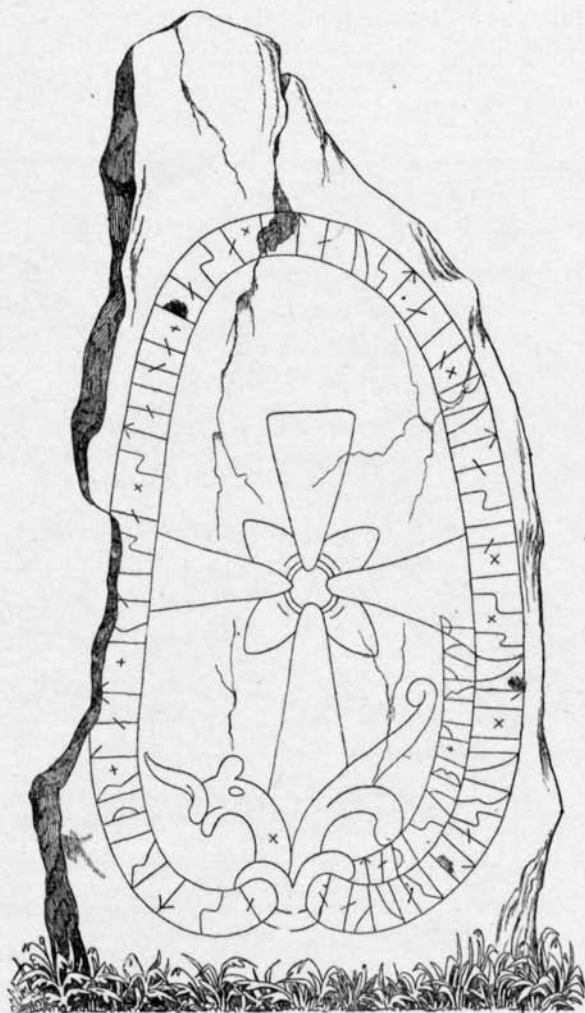


Fig. 12. Runsten vid Sästad i Täby socken, Uppland.

som drog ut till Jerusalem (Jursalir) och dog uppe i Grekland“.

Broby i samma Täby socken (D. 8:o, 97). Rest över en man, som “dog i Grekland“.

Ulunda i Tillinge socken, Åsunda härad, väster om Enköping (L. 729; Br. sid. 136). Enligt lektor Brate<sup>1</sup> lyder inskriften "Karl lät resa sten denna åt Horse, fader sin, och Kabbe åt måg sin; fullt upp förvärvade han gods ute i Grekland för sin arfvinge".<sup>2</sup> — Måg betyder i dåtidens språk antingen måg, sväger eller svärfar.

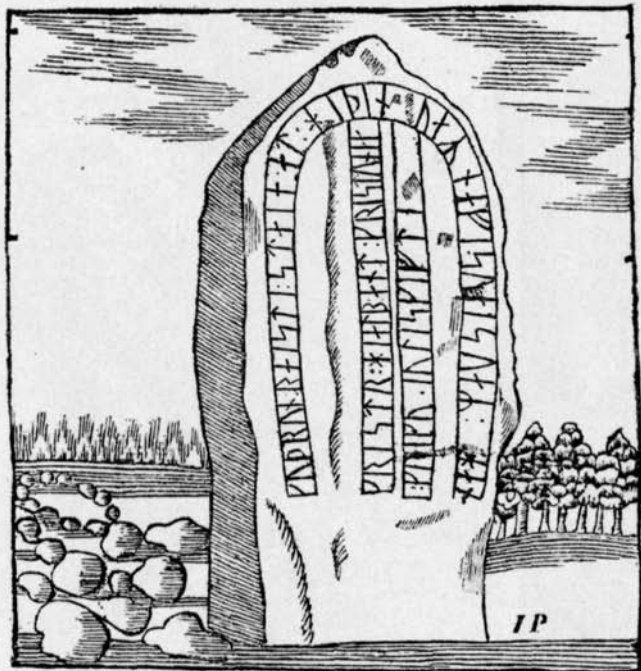


Fig. 13. Runsten vid Grinda i Spelviks socken, Södermanland.

#### Södermanland.

Skåäng (ett till säteriet Fredriksdal hörande hemman) i Vagnhärads socken, Hölebo härad; flyttad till Fredriksdal (D. 8:o, 1; Br., sid. 312). Sten rest efter en man som dog österut,

<sup>1</sup> Brate, *Pireus-lejonets runinskrift*, i *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, 20:3, sid. 21.

<sup>2</sup> Lektor Brate antager, att inskriften på det här nedan omtalade marmorlejonet från Pireus (sid. 119) är ristad till minne av samme Horse, efter vilken Ulunda-stenen blivit rest. *Antikv. tidskr.*, 20:3, sid. 31.

“at þikum“. Om det sista ordet är en felskrivning för Krikum, vilket man antagit, skulle han hava dött i Grekland.

Grinda i Spelviks socken, Rönö härad (L. 874; Br., sid. 172). Stenen, avbildad *fig. 13*, har denna inskrift: “kuþrun raisti stain at hiþin uar nafi suai[n]s uar han i krikum iuli skifti kristr hialb ant kristunia“, eller på nutids svenska: “Gudrun reste sten åt Hedin, sin man, brorson (eller systerson) Svens. Han var i Grekland, guld skiftade. Kristus, hjälp den kristna anden“. Trots denna bön restes stenen “vid stensättningarna“; anmärkningsvärt är, att intet kors ses på stenen. Hela ristningen har ett ålderdomligt utseende, utan de på 1000-talet vanliga slingorna.

Rycksta i Råby socken, Rönö härad; flyttad till Täckhammar i Bärbo socken, Jönåkers härad (L. 883; Br., sid. 178). En fader lät resa stenen “åt sina duktiga söner“; “en av dem var i Grekland, guld skiftade“. Med ett kors.

Nälberga i Svärta socken, Rönö härad (L. 885). Rest, “vid högar“, av tre söner åt deras fader, som varit i Grekland.

Tumbo socken, Vester Rekarne härad; flyttad till Tumbo kyrka (L. 988). Rest över en man, som dog i Grekland.

Västerby i samma Tumbo socken (D. 8:o, 32). Likaledes rest över en man, som dog i Grekland.

Östergötland.

Högby socken, Göstrings härad; flyttad till kyrkan (L. 1180; Br., sid. 227).<sup>1</sup> Inskrifter på stenens båda sidor.

På den ena sidan, *fig. 14*: “Torger reste sten denna efter Assur den sene, moderbroder sin, som dog österut i Grekland“.

På den andra sidan läses denna vers:

Söner fick Gulle,  
en god bonde fem.  
På Föret (Fyrisvall) föll Asmund,  
orädda kämpen;  
Assur omkom  
österut i Grekland,

<sup>1</sup> Brate, *Östergötlands runinskrifter*, sid. 80.

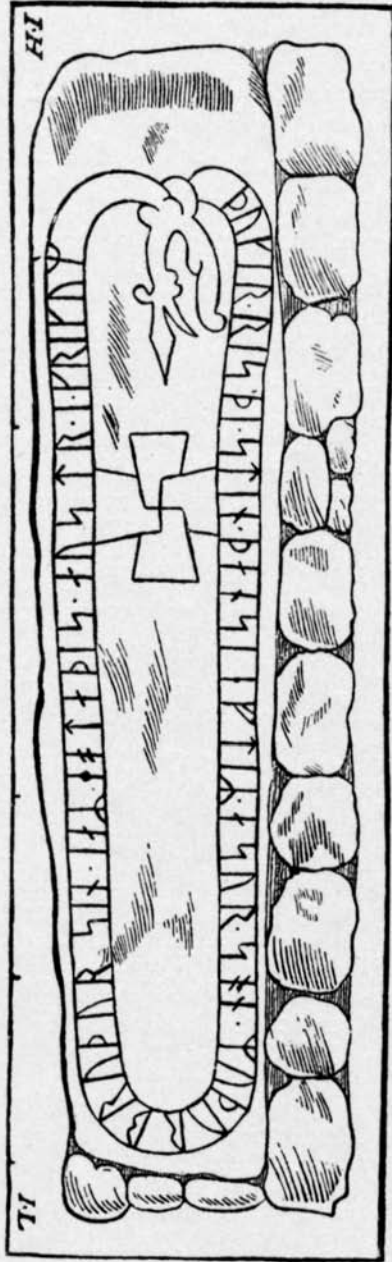


Fig. 14. Den ena sidan av en runsten vid Högby kyrka i Östergötland.

Halfdan blev  
 på holmen (Bornholm) dräpt,  
 Kare vid Dundee  
 och död är Bue.

Man har, troligen på goda grunder, antagit, att det tillfälle, då Asmund föll, var det ryktbara slaget på Fyrisvall mellan Erik Segersäll och hans brorsson Styrbjörn den starke på 980-talet. Stenen torde vara ristad något av de sista åren på 900-talet eller något av de första på 1000-talet.

Harsta socken, Göstrings härad, flyttad till kyrkan (L. 1184). Rest till minne av en man, "som bodde i Haddestad. Han var bonde god, dog i Grekland".<sup>1</sup>—Haddestad är en by i Harsta socken.

Västergötland.

Vid Kölabý kyrka i Redvägs härad.<sup>2</sup> Inskriften lyder: "Agmunt reste sten denna efter Isbjörn, frände sin, och (efter) It, bonde sin, men han var Kolbjörns son, som vart död i Grekland".

Småland:

Erikstad i Hvittaryds socken, Sunnerbo härad (L. 1254). Rest åt en man, "som dog österut i Grekland".

\*

\*

\*

Ett märkligt minne av svenskarnas färder till Grekland vid nu i fråga varande tid är en runinskrift, som då ristades, men ej i Sverige, utan i Grekland.

I Athens hamnstad Pireus stodo sedan den klassiska forntiden två präktiga marmorlejon, vilka på 1600-talet av venezianarne fördes till Venezia, där de nu stå vid ingången till arsenalen. På det ena lejonet, *fig. 15*, inhöggs på 1000-talet en

<sup>1</sup> Det sista ordet, som förut tolkats på annat sätt, anses nu sannolikt böra läsas som Grekland. Brate, *Östergötlands runinskrifter*, sid. 93; jfr Br., sid. 235.

<sup>2</sup> Torin, *Västergötlands runinskrifter*, n:o 88.

längre runinskrift,<sup>1</sup> vilkens vackra slingor visa, att ristningen gjorts av en svensk man från Mälare-trakten. Slingorna likna nämligen dem, som ses på runstenar i denna trakt, men som ej förekomma annorstädes.

Vid Svenska Fornminnesföreningens möte i Göteborg 1875



Fig. 15. Forntida grekiskt marmorlejon, med svensk runinskrift från 1000-talet; fört från Pireus till Venezia.

fäste jag uppmärksamheten härpå och drog därav den slutsatsen, att ristningen måste vara utförd av en man från något av Mälare-landskapen. Kort därefter, och oberoende av mig, uttalade professor Bugge samma åsikt.

<sup>1</sup> E. Brate, *Pireuslejonets runinskrift*, i *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, 20:3 (Stockholm 1914). — En gipsavgjutning av detta "runlejon" finnes i vårt Nationalmuseums konstavdelning.



Emedan runorna i allmänhet ej varit särdeles djupt ristade, och emedan de under så lång tid varit utsatta för väder och vind, har det mött stora svårigheter att tolka inskriften. Detta har emellertid lyckats lektor Brate, vilken därvid fått bekräftelse på riktigheten av den åsikten, att runorna ristats av män från Mälare-trakten.

Enligt honom lyder inskriftens början:

“Höggo de honom  
i helfningens<sup>1</sup> midt,

men i denna hamn höggo männen runor efter Horse, en bonde god, vid Viken“.

I fortsättningen heter det dels om den döde: “Han förfor med klokhet, guld vann han på sin färd“, dels: “Anbragte Svear detta på lejonet“. Namnen på dem, som huggit och “målat“<sup>2</sup> ristningen, hava också varit att läsa; om ett par av dem heter det, att de bodde i “Rodsland“. Då de, enligt Brate, sannolikt varit från samma trakt väster om Enköping som Horse, skulle även denna trakt då hava räknats till Roslagen.

Inskriften på Pireus-lejonet tillhör tiden omkring år 1070.

\* \* \*

Vid Sjonhems kyrka på Gotland ses såsom ovan (sid. 95) nämnts, tre runstenar, resta över tre bröder av dessas föräldrar (L. 1592, 1593 och 1594). Om den på första stenen nämnde brodern, Rothfos, säges det: “Honom sveko Blakumen (Walacher) på utfärden“. Rothfos stupade således i det nuvarande Rumänien. En av de andra bröderna dog, såsom på anförda ställe är omtalat, i Windau.

Tre svenska runstenar hava rests till minne av män, som kommit till Langbardaland. Härmed avses icke det nuvarande Lombardiet, utan det under den grekiska kejsaren då lydande södra Italien, som av grekerna kallades Longibardia.<sup>3</sup> Hit hade

<sup>1</sup> Se ovan sid. 91, not 3. — Det är således intet tvivel om, att ristningen gjorts av vëringar.

<sup>2</sup> De fördjupade linierna på runstenen voro ofta utmärkta genom (röd) färg.

<sup>3</sup> O. von Friesen, *Upplands runstenar*, sid. 56.

nordborna, såsom det visar sig av den ena inskriften, kommit österifrån, över Svarta havet och Konstantinopel.

Av dessa stenar finnes en vid Fitja i Täby socken, Uppland, således ej långt från Stockholm (L. 657). Den bevarar minnet av en man, som dog i "Langbarpaland".

Av den andra, som är sönderslagen, har ett stycke blivit inmurat i samma Täby sockens kyrka (D. 8:o, 98). Man ser, att stenen skulle bevara minnet av en man, som "dog i Langba(r)palandi).

Den tredje finnes vid Djulefors i Stora Malms socken, Opunda härad, Södermanland (L. 902; Br., sid. 187). Å stenen, som är avbildad här *fig. 16*, läses: "inka raisti stain þansi at ulaif sin . . . . han austarla arþi barþi auk a lankbarþilante antaþis", eller på nutids svenska: "Inga reste sten denna åt Ulaif sin . . . . han österut plöjde med stäven och i Langbardaland dog".

\*

\*

\*

Även färder till Jerusalem ("Jursala") omtalas på uppländska runstenar från denna tid, vilka äro av stort intresse såsom vittnesbörd om, att pilgrimsfärder från Sverige till det heliga landet börjat redan vid mitten av 1000-talet.

En av dessa stenar, vid Såstad i Täby socken, är redan omtalad (sid. 114).

Den andra finnes vid det på vägen mellan Stockholm och Uppsala belägna Stäket i Näs socken, Bro härad (L. 329; Br., sid. 71). En kvinna har ristat den åt sig själv. "Hon vill fara öster och ut till Jursala".

\*

\*

\*

Ehuru den översikt, jag nu lämnat, såsom redan är nämnt, ej gör anspråk på att vara fullständig, visar den, att antalet svenska runstenar, som tala om våra landsmäns färder österut, är förvånande stort. Deras bevisningskraft för den livliga förbindelsen mellan Sverige och länderna på andra sidan Östersjön blir så mycket större, om vi besinna, att antalet av de män, till vilkas minne runristade stenar restes, naturligtvis var

försvinnande litet i jämförelse med dem, som verkligen dragit ut i österväg.

Därjämte böra vi taga i betraktande, dels att de allra flesta

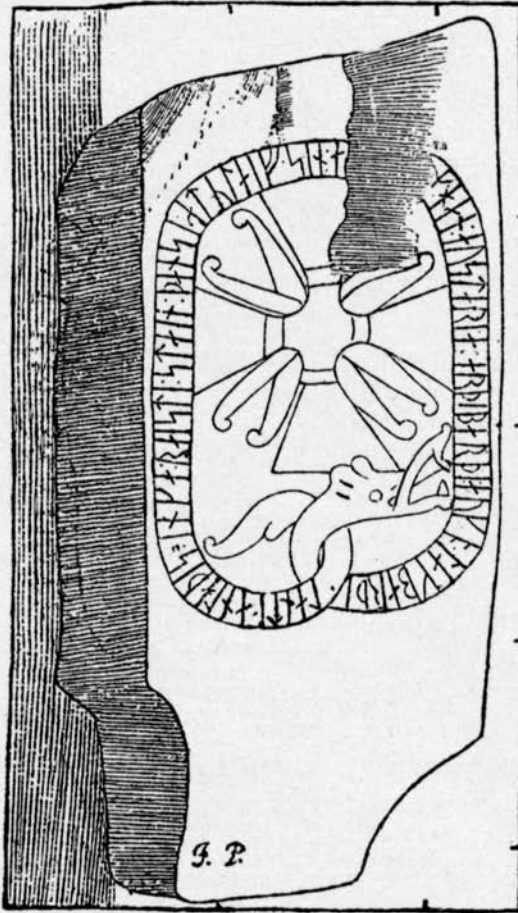


Fig. 16. Runsten vid Djulefors i Stora Malms socken, Södermanland.

av de ovan omtalade stenarna förskriva sig från en ganska kort tid; några årtionden av det 11:te århundradet, under det att färderna österut fortgått under en mycket längre tid, dels att många av de runstenar, som ristades till minne av sådana

färder, icke bevarats till våra dagar, utan gått förlorade eller ännu kunna ligga okända i jorden eller i någon kyrkas mur.

Ännu ett viktigt förhållande anser jag mig böra påpeka, innan jag slutar.

De flesta runstenar, som tala om färder österut, finnas i Uppland och Södermanland, vilket är naturligt, både emedan ett mycket stort antal svenskar, som gåvo sig ut på sådana färder, voro från dessa landskap, och emedan de allra flesta runstenar just finnas i dessa två landskap, huvudsakligen i Uppland.

Dessutom äro flera runstenar av nu ifråga varande slag kända från de andra landskapen i *östra* Sverige.

Men det förtjänar särskild uppmärksamhet, att sådana stenar förekomma även i *västra* Sverige, såsom i Smula, Åsarps och Kölabys socknar, alla i Redvägs härad, samt i Hasle socken, Vadsbo härad (sid. 91, 98 och 119). Vi se således, att svenskar även från trakter, som lågo långt från Östersjön — då vida längre därifrån än i våra dagar — hava med de andra nordborna deltagit i dessa färder österut.

På samma sätt visar det sig, att de många svenskar, som tagit del i vikingafärderna västerut, icke varit endast från västra utan även från östra Sverige. Det finnes nämligen ett stort antal runstenar i Mälarelandskapen och i Östergötland, vilka rests till minne av män, som varit västerut.

Allt detta visar, huru stor företagsamheten varit hos våra förfäder under vikingatiden, huru de ej avskräckts av avstånd och svårigheter, då det var fråga om att såsom köpmän eller vikingar samla gods "åt sina arvingar", huru de redan då, ett årtusende före våra dagar, lärt känna vitt skilda delar av världen.

---